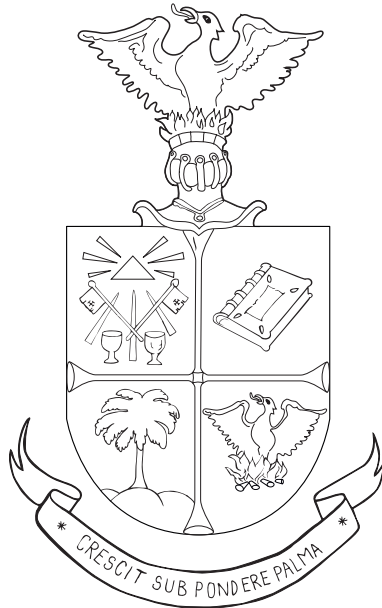

Glossa Iuridica

IX. évfolyam, 3-4. szám

Budapest, 2022

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Böcskei Elvira, Bruhács János, Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia, Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

Olvasószerkesztő:

Nagy Péter

ISSN 2064-6887

Kiadja:

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

„MERETRIX” MINT „QUESTUS INHONETUS” CSELEKMÉNY, VALAMINT A „LENOCINIUM” BÜNTETŐJOGI SZABÁLYOZÁSA

KOVÁCS ISTVÁN
adjunktus (NKE RTK)

Absztrakt

A tanulmány egy antik civilizáció szabályozási rendszerén keresztül mutatja be, hogy miként kezelte a római jog a kéjelgés társadalmi jelenségét. A közjog, valamint a büntetőjog eszköztárára lehetővé tette, hogy a kéjelgéssel kapcsolatos magatartásokat (így különösen a kerítést) a társadalom „crimen”-ként kezelje, ezáltal megteremtette annak üldözhetőségét. A tanulmány górcső alá veszi annak indokait, valamint a Corpus Iuris Civilis segítségével részleteiben elemzi annak tényállásait. A tanulmány célja, hogy új ismeretekkel gyarapítsa a jogtudomány, azon belül is a büntetőjog ismeretrendszerét. A tanulmányban a szerző az analízis és szintézis duális egységét, absztrakciót, rendezést és relációt, valamint forráskritikát alkalmazott, mint tudományos módszert. A tanulmány eredményterméke a tárgykörben nevezett jelenség megismerési folyamatának újabb részletei.

Kulcsszavak: kéjelgés, római jog, társadalmi kontroll, bűncselekmény, büntetőjog

„MERETRIX” AS AN ACT OF „QUESTUS INHONETUS” AND THE CRIMINAL LAW REGULATION OF „LENOCINIUM”

Abstract

The study shows, through the regulatory system of an ancient civilization, how Roman law dealt with the social phenomenon of lust/prostitution. Public law, as well as the system of instruments in criminal law, made it possible to treat behaviors related to lust/prostitution (especially the fence offense) as a crime of society, thus creating its persecution. The study examines its reasons and analyzes its criminal facts in detail with the help of the Corpus Iuris Civilis. The aim of the study is to enrich the knowledge system of jurisprudence, including criminal law, with new knowledge. In the study, the

author used the dual unity of analysis and synthesis, abstraction, ordering and relation, and source critique as a scientific method. The product of the study is another detail of the process of getting to know the phenomenon mentioned in the subject.

Keywords: lust, prostitution, criminal law, social control, Roman law, crime

1. A témaválasztás indoklása

Amennyiben egy (modern) társadalmi jelenség mibenlétének feltérképezésére teszünk kísérletet, bizonyossággal állíthatjuk, hogy annak alapjait mindig egy-egy antik civilizáció bölcsőjében érdemes keresnünk. Mindennek szerkezeti heterogenitását a világban (a jelenkorban is folyamatosan) zajló és (a már) lezajlott történelmi- és jogfejlődésnek köszönhetjük; hiszen a különböző korok különböző rendszereinek hatásai azok szabályozásaiban és alakulásaiban is döntő szerepet játszottak.

Nincs ez másképpen a prostitúció társadalmi jelenségével kapcsolatban sem, amelyet a különböző államok a jog- és történelmi fejlődés különböző korszakaiban a teljes tiltás (prohibíció), az állami szabályozás (reglementáció) és az áldozati centrumot hirdető engedékenységi (abolíció), valamint azok keresztmetszetéből született neoreglementációs és neoabolícionista modelljein¹ keresztül igyekeztek és igyekeznek (mind a mai napig) kezelni.

Volt idő, amikor a jelenséget piederstálra emelték; volt idő, amikor a joggyakorlás korlátozásával kordában kívánták tartani; és volt idő, amikor éppen ennek az ellenkezője valósult meg; a túlzott joggyakorlással a jelenségnek túl nagy teret sikerült engedniük. Mindez – függetlenül az angolszász- vagy a kontinentális jogrendszerek fejlődésétől – a világban egységes problémát keletkeztet: vajon melyik modell lenne a legalkalmasabb egy olyan társadalmi jelenség kezelésére, amely egyrészt egyidős az emberiséggel; másrészt azt mindig a kereslet és kínálat viszonya határozza meg; harmadrészt pedig annak mederben tartását évezredek óta a teljes tiltás, a szabályozás és a toleranciát hirdető modellek² egyike sem tudta véghezvinni. A jelenség a szabályozások és a különböző modellek alkalmazásának ellenére mindig új utat tört magának, folyamatosan biztosítva helyét és szerepét a társadalomban.

1 Vö.: TAMÁSI Erzsébet: Tiltás vagy támogatás. Idealizmus vagy realitás. A prostitúció szabályozásának alternatívái. *Magyar Jog*, 2012/6, 321–333.

2 Vö.: FEHÉR Lenke: A prostitúció valósága és a szabályozási modellek. *Belügyi Szemle*, 1997/4, 14–28.

A helyeslő választ a kutatók évszázadok óta keresik. Bizonyossággal állítható viszont, hogy sem az orvos, sem a jogász, sem a szociológus, sem az adóellenőr, sem pedig a rendőr nem lesz képes egyedül arra, hogy a jelenség heterogenitásából adódó körülményeket értékelni és elemezni tudja, arra megoldási stratégiát dolgozzon ki, ajánlásokat tegyen. A szakemberek együttes cselekvésére van szükség. Ha együttes fellépés történik, akkor pont az együttes intézkedések pluralitásának köszönhetően a stratégia érvényessége mellett annak hatékonysága is éppúgy megjelenik, annak biztosítása is éppúgy megvalósul.

Mindennek a jogi szabályozási jellege csak egy részszületét képezi; a jelenségre egy olyan halmazként kell tekintenünk, amelynek a legkülső burkán a társadalom, és azon belül kis részhalmazonként a különböző szabályozási területek szerepelnek, azok egymással kölcsönhatásban állnak és kölcsönösségi viszonyt feltételeznek. A jog akkor lesz csak képes valóban (érvényességgel és hatékonysággal) a jelenséget szabályozni, ha az orvos közegészségügyi-, a rendőr közrendvédelmi-, a szociológus pedig a marginalizációt és kirekesztést eltörlő indokokkal tudja a szabályozás szükségességét alátámasztani.

E összetettségére és komplexitására tekintettel a jelenség megismerésére olyan kutatómunka javallott, amely e kérdéskörök mentén annak mindenkori szabályozási jellegét segíteni tudja.

A fentiekre tekintettel e tanulmányomban a kéjelgés intézményének római jogi szabályozásával foglalkozom, különös tekintettel annak crimenként történő megjelenésére és büntetőjogi kezelésére. E szerint hipotézisként feltételezem, hogy a prostitúcióhoz köthető „lenocinium” (kerítés) bűncselekmény a társadalomra olyan nagyfokú veszélyt gyakorolt, amely indokolta annak közüldözését és súlyos szankcionálását az ókori Rómában.

Tanulmányomban alapkutatást folytattam le, amely a kéjelgéssel kapcsolatos már meglevő tudományos ismeretek bázisának bővítését szolgálja. A kutatás elméleti és egyetemes irányultságának szellemében – a fenti cél szem előtt tartásával – biztosítottá válik, hogy a meglevő (jogi) ismereteket új tudományos ismeretekkel, előrejelzésekkel, esetlegesen eredményekkel egészíthetem ki. A prostitúció jelenségének alapvető dinamikai elemeit és törvényszerűségeit a vázolt halmazkeret teremti meg; annak felhasználásával vagyok képes információ gyűjteni arról, hogy a prostitúcióval kapcsolatos emberi viselkedés (tanúsított magatartás és a rá adott jogi válasz) hogyan fejlődött az évek során; és az generális klauzulaként (általános jelleggel) bárminemű (jogi) szabályozásban már alkalmazásra került-e vagy még nem; az egyáltalán felhasználható-e a szabályozások területén. E vonatkozásban az

idő paradoxonjaként értelmezhetjük azt a kérdést, hogy vajon a jelenséggel kapcsolatban a jövőnek van-e múltja, vagy a múltnak lesz-e jövője?

Tudományos módszerként az analízis és szintézis duális egységét, absztrakciót, rendezést és relációt, valamint forráskritikát alkalmaztam. Az analízis és absztrakció segítségével a jelenséget részekre bontottam, a lényeges jegyeket az általános vonások közül kiemeltem. A kiemelt lényegi elemek közötti kapcsolatokat a szintézis, rendezés és reláció segítségével megneveztem, azokat rendszereztem (csoportosítottam, osztályoztam) és végül újra egyesítettem. A forráskritika pedig segített abban, hogy a már meglévő ismeretekre tudományos igényességgel reflektálni tudjak.

2. A római büntetőjog rendszere

Korunkban éles határvonal húzódik a társadalomra kisebb és nagyobb fokban veszélyes cselekmények megvalósulása, valamint az ahhoz tartozó és/vagy attól elkülönülő polgári-, szabálysértési-, és büntető jogi felelősség között. E magatartásokat meghatározó normák világosan és egyértelműen rendelkeznek arról, hogy mely cselekmények azok, amelyeket polgárként tanúsítani vagyunk kötelesek; mely magatartások azok, amelyek tartózkodásra késztetnek bennünket; valamint mely magatartások tanúsításának elmulasztása valósítja meg normasértéseinket. (Más megítélés alá esik például, ha gépjárművel balesetet szenvedünk – kárfelelősség –, és az is, ha azzal balesetet okozunk, főleg akkor, ha a balesetet az előírt szabályok kisebb – szabálysértési felelősség – vagy nagyobb fokban – büntetőjogi felelősség – való megszegése indukálta, és közöttük az ok-okozati reláció akár még eshetőlegesen is, de fennállt.) Nem volt ez mindig ilyen egyértelmű.

Ugyan vitathatatlan tény, hogy a római jog³ a kontinentális jogrendszer fejlődésére kiemelt hatással volt (mondhatjuk abból fejlődött ki), de ugyan ilyen bizonyossággal mégsem állíthatjuk azt, hogy a római jog különböző jogfejlődési korszakaiban a magánjogot érintő jogviszonyt keletkeztető kérdések rendezése mellett a büntető igazságszolgáltatás is ugyan ennyire éles elhatárolással bírt volna. Az elméleti síkon való gondolkodás is előrevetíti, hogy a római jog csak úgy képezheti a mai modern polgári törvénykönyvek gerincét, és csak úgy lehet azt a magánjog legkidogozottabb részének tekinteni, hogy az a magánjogi jogviszonyokat keletkeztető kérdéseket egyértelműen (a kor szellemére tekintettel tökéletes módon) rendezte. A nem magán-, hanem

3 A tanulmány a római büntetőjog rendszerét csak anyagi szempontból vizsgálja, eljárásjogi kérdések (lásd keresetek) nem tárgyai a tanulmánynak.

közjogi (így büntető) kérdéseket keletkeztető jogviszonyok kimunkálásáról viszont ugyan ez nem mondható el; de facto a büntető igazságszolgáltatás rendszere a mai modern büntető törvénykönyveknek az alapját ezáltal nem is képezhette. Mondhatjuk, hogy a büntetőjog területén a római jogtudományának a magánjoggal szemben szerényebb szerep jutott.⁴

Vajon miért, vetődik fel a kérdés? Nem éppen annyira, sőt talán még fontosabb az állam büntető igényének érvényesítése és egyúttal a társadalom összes tagja védelmének megteremtése, mint az egymás közötti magánjogi jogviszonyt keletkeztető kérdések megfogalmazása? Nem kell megvédenünk azt a polgárt, aki bűncselekmény áldozata lett vagy nem kell megbüntetnünk azt a polgárt, aki bűncselekményt követett el? Nem kell erre részletes és mindenre kiterjedő szabályozást alkotnunk? Ne érvényesítsük az ultima ratio, a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveit?⁵ Mindez akkor hol és milyen jellegű szabályozásban jelenik vagy jelent meg az ókori Rómában, ha azt állítjuk, hogy a magánjogi kérdések szabályozása sokkal inkább fejlettebb volt, mint a büntető igazságszolgáltatásé?

Zlinszky János sokszor citált megállapítása alapján ma már bizonyított, hogy a római jogrendszer nem is ismerte a büntetőjog kifejezést, hiszen az voltaképpen sem az archaikus-, sem a préklasszikus-, sem a klasszikus-, sem a posztklasszikus jogban nem létezett; mert az mindig is római közjogként volt ismeretes.⁶ Ha pedig büntetőjog nem volt, akkor annak általános része sem létezhetett.⁷ E logikai láncolatot követve érdemes tovább haladnunk:

4 JUSZTINGER János: A büntetőjog-dogmatika és a római jogtudomány Zlinszky János kutatásainak tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2016/1, 35–48.

5 „Nullum crimen sine lege”, azaz „nincs bűncselekmény törvény nélkül.” Ha büntető jogszabály valamely cselekményt nem nyilvánítja büntetendőnek, akkor azt nem lehet bűncselekményként kezelni. Csak olyan magatartás miatt állapítható meg valakinek a büntetőjogi felelőssége, ha a cselekmény elkövetésekor (annak időpontjában) az adott magatartást a törvény büntetni rendelte és bűncselekménynek nyilvánította. „Nulla poena sine lege”, azaz „nincs büntetés törvény nélkül.” A bűncselekmény elkövetőjére csak olyan büntetés szabható ki, amelyet a büntető jogszabály lehetővé tesz. „Ultima ratio”, azaz „végső eszköz”. A büntetőjog egyik alapelveként is szokás emlegetni, azaz a büntetőjog alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha azon kívül más és enyhébb eszközök vagy eredménytelenek vagy igénybe nem vehetők. A büntetőjog így csak szubszidiárius módon kiegészítő lehet, az a legvégső esetben a legutolsó eszközként alkalmazható.

6 Az eredeti idézet az alábbiak szerint olvasható Zlinszky János könyvében: „[E]llentétben a római büntetőjoggal, ami voltaképpen nincsen – római közjog volt.” ZLINSZKY János: *Ius publicum. Római közjog*. Budapest, Osiris-Századvég, 1994, 17.

7 Az eredeti idézet az alábbiak szerint olvasható Zlinszky János könyvében: „Nemlétező római büntetőjognak nincs általános része sem.” ZLINSZKY János: *Római büntetőjog*.

a modern büntetőjogrendszerrel összehasonlítva viszont az általános rész mellett (büntethetőség, büntetések és intézkedések, hatály, stb.) mindenképpen lennie kell mindig egy olyan különös résznek, amely az egyes bűncselekmények törvényi tényállásait és azok elemzését tartalmazza (elkövetési magatartás, büntetési tétel, stb.). Azaz, ha nincs általános rész, akkor a logikai interpretálás eredményeképpen különös rész sem lehet, tekintettel azok egymásra épülésének és feltételének összefüggéseire. Első olvasatra elképzelhetetlennek tűnik, hogy egy olyan fejlett infrastruktúrával és jogrendszerrel rendelkező nép, mint a római, ne, vagy csak csekély mértékben alkalmazott volna büntetőjogi normákat és szabályozást. Zlinszky János megállapítása nem is erre irányult, azaz megállapításai nem azt jelentették, hogy a római jogalkotás ne alkalmazott volna büntető jogelveket, vagy ne lett volna büntető szabályozása, hanem csupán arra engednek következtetni, hogy a modern polgári és büntető jogági szeparálódás nem, vagy csak nagyon körülményesen volt tetten érhető. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy e kitételnek (rendszerelés, osztályozás, szeparálás) maga Cicero is hangot adott: a „*ius civile*”-t (civiljogot) rendszerezni szükséges, azaz olyan könnyen elsajátítható rendszert kell létrehozni, amely egyértelműen kategóriákba rendszerezi a ma még szétszórt és széttartó polgári jogot fajok szerint.⁸

El sem lehetne képzelni, hogy a „*ius civile*” (civiljog) (amely Róma speciális jogát jelentette, és amely rendeltetése szerint valamennyi római polgár valamennyi életviszonyát rendezte mind az állam, mind pedig polgártársai irányában) ne tartalmazta volna az egyes életviszonyokat veszélyeztető és/vagy fenyegető büntetendő cselekmények szabályozását. A „*ius civile*”-vel szemben álló „*ius praetorium*” (praetori jog) (amely az „*edictum*” kibocsátási joggal és a „*iurisdictionis*”-val felruházott „*magistratus*”-ok korszerűbb szabályanyagát jelentette) teret engedett a „*ius gentium*” alkalmazásának is, amely (a „népek jogaként”) büntetőjogi rendelkezéseket szintén tartalmazott. Mindebből kiindulva következőképpen tehát a „*ius privatum Romanum*”-nak (római magánjog) (amely alapvetően a magánszemélyek egymás közötti személyi és vagyoni viszonyait szabályozta); valamint a „*ius publicum*”-nak (római közjog) (amely elsősorban az államra vonatkozó és az állammal kapcsolatos szabályokat jelentette) is egyaránt tartalmaznia kellett a büntetőjoghoz kapcsolható szabályozási téziseket és aktusokat. A fentebb hivatkozott „*ultima ratio*”

Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 9.

8 ANDRÁSI Dorottya: *Érveléstechnika vagy filozófia? Iurisprudentia a ius in praxi szolgálatában Cicero De legibusában*. In: KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Törvénytudományi retorika, jogászai érvelés*. Budapest, Pázmány Press, 2016, 71.

elvéből (vagyis, hogy az állam a polgárok életébe büntetőhatalmával csak a legvégső esetben avatkozik be) kiindulva pedig a „ius publicum” (állammal kapcsolatos szabályozás) sokkal közelebb állt a büntetőjogi szabályozáshoz, mint a „ius privatum Romanum” (magánszemélyek személyi és vagyoni jogi szabályozása). Mindez abból is eredendő, hogy a magánjog tekintetében a jogalanyok között fennálló jogviszony mellérendeltségen nyugszik; míg a közjog vonatkozásában a jogviszony mindig hierarchikus jellegű, azaz a jogalanyok közül az egyik fél – aki rendszerint az állam vagy annak felhatalmazott szerve – többletjogosítványokkal rendelkezik, és kötelmeinek (akaratának) érvényesítése céljából nem csak a hatalmi eszközöket, hanem akár a legitím fizikai erőszak hatalmi monopóliumát is alkalmazni fogja. A büntetőjogot a modern felfogásban is – többek között az arra jellemző hierarchikus viszony jellemzése folytán – a közjogi jogágak közé soroljuk.⁹

A római jog azáltal, hogy saját magánjogi rendszerét önállóan kidolgozta, fölénybe került a többi ókori joggal szemben, hiszen az azokban uralkodó büntetőjogi szemlélet uralmának következtében még a közjog és a magánjog elkülönítésére sem került sor.¹⁰ A római jognak viszont, ha nem is annyira részletesen, mint a magánjogi jogviszonyokat, de a magánjog és közjog szétválasztásával – és a közjog részévé tett, vagy másképpen a közjognak megfeleltethető büntetőjog megteremtésével – ezen problémát is sikerült áthidalnia. Egy olyan speciális helyzet alakult ki, ahol a büntetőjogi igények mind a magánjog, mind a közjog tekintetében differenciáltan, de megjelentek és szabályozásra kerültek.

A fentiek eredményeképpen, amennyiben a szankcionálás olyan cselekményekre irányult, amelyek primer módon az egyén érdekeit, azaz a „utilitas privata”-t (magánérdekeit) sértették és/vagy veszélyeztették, akkor „delictum” valósult meg. A „delictum” kezelésére a római jog a sértettre bízott magánbosszú és a magánjogi szankció intézményét is megfelelőnek tartotta. Az olyan cselekmények esetén, amelyek nem feltétlen csak az egyes személyeket vagy családokat, hanem magát az államot és a társadalmi rendet fenyegették és/vagy veszélyeztették; a „utilitas publica” (közérdek) védelme érdekében már nem magánszemélyek, hanem az állam lépett fel. Az utóbbiakat „crimen”-nek nevezzük. A modern értelmezés szerint így a bűncselekményeknek nevezhető

9 TÓTH Mihály et al. (szerk.): *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest, Osiris Kiadó, 2010, 21.; HOPPÁR Kíra: Az állami büntetőhatalom kezdetei az antik Rómában. *Scriptura*, 2016/2, 27–40.

10 FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2008, 9.

magatartásoknak két kategóriája alakult ki; azaz a magánjogi szankcióval járó bűncselekmények (klasszikus kori elnevezéssel: *delicta*), és a közüldözés alá eső bűncselekmények (klasszikus kori elnevezéssel: *crimina*).¹¹

A különböző jogfejlődési korszakokban egy olyan növekvő tendenciális változás következett be, amely a „*delictum*”-ok csökkenését és a „*crimen*”-ek növekedését eredményezte.¹² Az archaikus korban a „*crimen maiestatis*” (hazaárulás vagy felségárulás), az egyes vallási bűncselekmények, például „*raptores virginum*” (nőrablás) vagy a „*sepulcri violatio*” (súlyos megszenteltségtelenítés), valamint a „*parricidium*” (emberölés) cselekményeit sorolták a „*crimen*”-ek közé.¹³ A préklasszikus korban viszont a „*crimen*”-ek számára permanens növekedése a büntetőbíróóságok újra szervezésének egyik folyamányának tudható be, de megjegyzendő, hogy ugyan ilyen sebességgel a „*praetor*”-i „*edictum*”-ok kibocsátásának köszönhetően a „*delictum*”-ok száma is bővült. A „*praetor*”-i „*edictum*”-ok szerint „*delictum*” volt például a „*vis bonorum raptorum*” (rablás), „*stellionatus*” (csalás), míg a „*crimen*”-ek közé tartozott például a „*termini motio*” (határeltolódás), „*falsum*” (pénzhamisítás).¹⁴ A klasszikus korban olyan magatartásokat is a „*crimen*”-ek körébe soroltak, amelyek korábban esetlegesen még a „*delictum*” fogalmi elemeit sem merítette ki. (Nagyon jó példa e vonatkozásban az öröklési jog köréből az örökség megszerzésének egyik civiljogi módja, amely az elbirtoklás intézményét vetíti elének. Amennyiben a házon kívüli, azaz önkéntes civiljogi örökös nem rendelkezett ünnepélyes keretek között kötött és szigorú alakszerűségnek megfeleltethető elfogadónyilatkozattal, akkor jogában állt a hagyaték elbirtoklása. Kezdetben a hagyaték elbirtoklásához nem volt szükséges, hogy az örökös jóhiszemű legyen, illetőleg jogcímmel sem kellett rendelkeznie, csupán azt az egy évet kellett megvárnia, míg az elbirtoklás ideje letelik. Marcus Aurelius idejében azonban a hagyaték rosszhiszemű elbirtoklóját a törvény már büntetni rendelte, az közbűncselekménnyé, a hagyaték önkényes elfoglalásává lépett elő.) A posztklasszikus korban már némileg fellazult a „*delictum*”-ok és a „*crimen*”-ek közötti határvonal, ugyanis egyre több bűncselekménynél adták meg azt a lehetőséget, hogy a sértett saját

11 FÖLDI–HAMZA i. m. 557.

12 FÖLDI–HAMZA i. m. 558.

13 MOLNÁR Imre: Az ókori római jogi bűncselekmény-fogalom ismérvei. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2010, 73, 565–590.; Bock Dennis: Die erste Europäisierung der Strafrechtswissenschaft: Das gemeine Strafrecht auf römisch-rechtlicher Grundlage. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2010/2, 7–17.

14 Uo.

maga választhassa meg, hogy „polgári” vagy „büntető” keresetet nyújtson be, ezzel indítva meg az eljárást.

A fentiekből jól látható a római büntetőrendszer tagoltása, a következőkben vizsgáljuk meg, hogy az elhatárolásnak milyen további feltételei vannak, milyen ismérvek alapján beszélhetünk „delictum” és/vagy „crimen” megvalósulásáról.

2.1. A „delictum”-ról és a „crimen”-ről általában

Alapvető különbségként jelentkezik és a büntetőjog egyik fontos jellegzetességének fogható fel, hogy a jogsértő cselekmények nem általános jellegűek – mint a polgárjogban, ahol például egy szerződészegő magatartást ezerféle módon el lehet követni -, hanem azok pontosan definiált tényállások megvalósításával realizálhatók.¹⁵ A források elemzése rávilágított arra, hogy a „delictum”-nak nincs általános definíciója, de a fenti tétel segít annak megfogalmazásában.

Marton Géza nemes egyszerűséggel a „delictum”-ot a bűncselekmény szóval azonosította. E szerint formális értelemben a „delictum” tehát a római jogban az a magatartás, amelyet a jogszabályok (mind a hatályos törvények és mind a „praetor”-i „edictum”-ok) annak nyilvánítanak. Könyvében viszont a fogalmat további elemekkel egészíti ki: „a büntetés a bűnöst sújtja, akinek felelőssége erkölcsi is a jogban, s a bűnössel szemben, rajta keresztül a társadalom tanúságára kíván szolgálni, megelőző lenni ezen vétkes cselekvősséggel szemben. Hogy a vétkesség szándékban, s a jogellenes tárgyat közvetlen célzó szándékban, vagy a jogilag és társadalmi igényként kötelező, a többiek biztonságát szolgáló s az egyéntől megkívánható gondosság elmulasztásában nyilvánul-e meg, mellékes, lényeg, hogy adott esetben felróható, terhére írható a jogsértést megvalósítónak. Hogy egyénileg, adott esetben fennáll-e ez a felróhatóság, annak kimentése lehetőségére kérnek feleletet a jogsértő egyéntől, neki feltett kérdés – quaestio – és a körülmények gondos vizsgálata – cognitio – révén.”¹⁶ Mindez viszont már nem a formális elemekre, hanem tartalmi követelményekre enged következtetni.

Ennek egyik feltétele a jogszerűség és jogellenesség kérdésének tisztázása. A „delictum” megvalósulásához mindenképpen szükséges, hogy az elkövető által tanúsított magatartás „iniuria” (jogellenes) legyen. Erre utal a definíció, hogy csak az a magatartás lehet jogellenes, amelyet egyfelől a törvény vagy a „praetori” „edictum” annak nyilvánít, azaz a jogrend tilalmába ütközik; il-

15 FÖLDI–HAMZA i. m. 558.

16 MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, Triorg Kft., 1993, 11.

letőleg másfelől, csak az a cselekmény lehet jogellenes, amely megvalósítása esetén nem áll fent egy olyan ok vagy körülmény, amely kizárja a „delictum” megállapítását. Az előbbit annak pozitív-, az utóbbit annak negatív oldalának tekintjük. (Nagyon jó példa erre a jogos védelem esete; amely a római jogban önvédelem jogcímeként szerepelt. Természetesen ma már a jogos védelem mint büntethetőséget kizáró ok vizsgálata vonatkozásában az arányosság és szükségesség, valamint a minőségbeli és mennyiségbeli túllépés a bűnösség megállapítása tekintetében esszenciális feltételként szerepel.) A másik feltétel a „culpa” (vétkesség) fennállása. Ahogy azt Marton Géza is megállapítja, hogy az erkölcsileg és jogilag súlyosabb formában, azaz „dolus”-ban (szándékosságban), vagy az elkövetőtől elvárható „negligentia” (gondatlanság) formájában jelentkezik, maximum a bűnösség megállapítását követően a szankcionálás kérdéskörében jut jelentőséghez, de mindenképpen a „delictum” megvalósulásának elengedhetetlen eleme is egyben. A gondolatlan elkövetést viszont nem szabad összekevernünk a vétlen vagy véletlen károkozással, amely a vétőképeség függvényében bírálendő.

Jól látható tehát, hogy a formai megfogalmazáson felül a tartalmi elemek szükségszerűek ahhoz, hogy bűncselekmény elkövetése valósulhasson meg, azonban elővigyázatosnak kell lennünk, ha a római jogi „delictum” fogalmát a modern bűncselekmény definiálásával szeretnénk azonosítani. A római jogban kialakított bűncselekmény fogalom és a modern jog bűncselekmény fogalma ugyanis nem fedik le egymást.¹⁷ A különbségeket a büntetési és a kártérítési rendszerben kell keresnünk. „Delictum” megvalósulása esetén ugyanis a magánbosszú intézményét először csak opcionális, majd kötelező jelleggel váltotta fel a „compositio” (pénzbüntetés, váltságdíj) rendszere. Mindez egy jóvátételként jelentkező és anyagiakban fizetendő pénzbeli kártérítés volt, amely nem egyenesen arányos a mai modern büntetőjog által alkalmazott pénzbüntetés, mint főbüntetés kiszabásával. „Delictum” esetén ugyanis a sértett kárának megtérítése történik, azaz a megfizetett összeg a sértettet illeti meg, a pénzbüntetés vonatkozásában viszont nem kártérítésről, hanem az államot illető a bíróság jogerős ítéletében megállapított szankció eredményeként jelentkező és pénzben kifejezhető kötelezettségszabás történik. Ez nem jelenti azt, hogy a mai modern büntetőjog ne gondoskodna a pénzbeli kártérítés követelésének igényéről, azonban az járulékos jelleggel jelenik meg a büntetőügyekben.¹⁸ (Na-

17 BRÓSZ Róbert et. al.: *Római jog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1991, 457.

18 HÁGER Tamás: A magyar büntető igazságszolgáltatás az államalapítást követő első századokban a római és az európai jogfejlődés tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 2014/1–2, 1–10.

gyon jó példa a fentiekre a becsületsértés törvényi tényállásának megvalósulása. A bűncselekmény megvalósulásának egyik objektív eleme a nagy nyilvánosság kérdése; amennyiben az elkövető a becsület csorbítására alkalmas tényállítást, kifejezést a nagy nyilvánosság előtt használta, úgy büntetőjogi felelőssége állapítható meg; amennyiben ezen objektív elem a tényállásból hiányzik az elkövető csak szabálysértési felelősséggel tartozik. Mindkét esetben, ha az elkövető büntetőjogi vagy szabálysértési felelőssége megállapítható, a büntető és szabálysértési bíróság vele szemben pénzbeli marasztalásra – pénzbírság vagy pénzbüntetés megfizetésére – kötelezheti. Emellett még keresetével a károsult, azaz a sértett polgári peres eljárást kezdeményezhet, ahol polgári jogi igényeinek érvényesítését a jó hírnevének megsértése miatt az illetékes polgári peres bíróságtól kérheti. A fenti tényállás miatt a polgári peres bíróságon a kereset eredményeként megszületett a sértett részére pozitív – a károkozó részére elmarasztaló – polgári peres bírósági döntés viszont már anyagiakban, azaz pénzben kifejezett kártérítésként és nem büntetésként értelmezendő.) Más a helyzet viszont a „crimen” tekintetében.

Ahogy a „crimen” fogalmából is jól látható, azon olyan bűncselekmények megvalósulását értjük, amelyeket az állam nem a magánbosszú, hanem a közüldözés tárgyává tett. Fogalmilag lényegesebben több, mint a „delictum”, hiszen egy speciális kategóriával az állami és társadalmi rend védelmével egészül ki. Mivel e védendő érték minden egyes korszakban más és más arculatát mutatta, így a szabályozás is azzal együtt változott. Az archaikus korban a fogalmak elválasztása oka fogyott, hiszen az ősi időkben e felosztás még ismeretlen volt. A bűncselekmények szankcionálása ugyan megtörtént, de a magánbosszú megjelenése mellett a közüldözési jelleg csupán annyit jelentett, hogy az elkövetőt nem csak a sértett, hanem bárki megölhette.¹⁹ Más szerző viszont ebben a korban csak a „perdueillo”-t (hazaárulást) és a szakrális bűncselekményeket, azok szankcionálását sorolta csak a közüldözés tárgya alá.²⁰ Mindennek azért volt létjogosultsága, mert a „fas” kultuszból származó szakrális normák kiemelt jelentőséggel bírtak. A bűncselekmények elkövetését az istenek megsértésének tekintették; amely nem csak az elkövetőre, hanem a társadalom egészére fenyegetést jelentett. Az elkövetőket halálbüntetéssel sújtották. A XII táblás törvényben ebből az időből az állam biztonságát és a közrendet veszélyeztető; a szakrális, azon belül is a vagyoni és a önjogúak alattiak sérelmére elkövetett

19 FÖLDI – HAMZA i. m. 571.

20 KUNKEL, Wolfgang et. al.: *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik. Zweiter Abschnitt: Die Magistratur*. München, Verlag CH Beck, 1995

„crimen”-t találjuk.²¹ A préklasszikus korban a „magistratus”-ok, valamint a társadalmi átalakulás következtében (lásd például a büntetőbíróóságok megjelenése, provinciák és térhódítások, stb.) a közéleti és magánéleti jogviszonyokat sértő „crimen”-ek elkülönítésére került sor. Ebben az időszakban a halálbüntetés mellett megjelent a római polgár vonatkozásában az önkéntes száműzetésbe vonulás intézménye (az egyik legkegyetlenebb státuszváltozást jelentett, de legalább életben maradt), a vagyonekobzás és a pénzbüntetés is.²² A klasszikus korban a bűncselekmény további fogalmi elemeinek szélesítése történt, mint például a kísérlet, a részesség, a visszaesés vagy a szándékon túli eredmény tekintetében.²³ A posztklasszikus korban a „crimen”-ek tovább bővítéseként új bűncselekményi tényállások jelennek meg, míg a büntetéseket gyakorta felváltja a halálbüntetés és a kényszermunka alkalmazása.

3. Prostitúció

3.1. Előzmények és jogalap az üldöztethetőségre

A prostitúció nem újkeletű intézmény, az évezredek óta velünk van, és nem túlzás azt állítani, hogy még velünk is marad sokáig. Egy kitétel van csupán, amely a világban másképp kezelendő, azt pedig annak szabályozásbeli jellegében kell keresnünk. A szabályozást, annak szükségességét vagy elvetését mindig az állami akarat határozza meg. Egy olyan akarat, amely független az emberek akaratától, és minden emberre éppúgy kötelező, legyen az a prohibícióban üldöztetett, a reglementációban szabályok közé szorított, és az abolícióban túlzott teret kapott prostituált, kliens és prostitutor.

Ahhoz viszont, hogy az állami akarat egy egyébként önálló társadalmi jelenséget szabályozás tárgyává tegyen, jogalappal kell rendelkeznie. (Kelsen óta tudjuk, hogy egy olyan társadalmi rendnek, amelyhez az emberek abszolút nem akarnak alkalmazkodni, normatív értéke sem lehet, így olyan szabályozás keresendő, amelyet az emberek elfogadnak és ahhoz alkalmazkodnak is. Amennyiben pedig azt nem teszik, úgy az állam, mint kényszerítő rend e magatartások ellen fellép.)²⁴ Ezt a jogi tárgyat a büntetőjog területén egy

21 Vö.: WARREN, Thomas John: *Roman Criminal Law and Legal Narrative in the Neronian Books of the Annals of Tacitus*. Ph.D. dissertation, Chicago, 1993

22 Vö.: GARNSEY, Peter: Why Penalties Become Harsher: The Roman Case, Late Republic to Fourth Century Empire. *Note Natural Law Forum*, 1968, 143, 141–167.

23 FÖLDI – HAMZA i. m. 575.

24 KELSEN, Hans: *Allgemeine Staatslehre: Studienausgabe der Originalausgabe*. Österrei-

társadalmilag védendő értéként kezeljük, amely a prostitúció tekintetében a nemi élet szabadságában érhető tetten. A modern büntetőjog területén ez az egyének szexuális önrendelkezéséhez fűződő jogának biztosítását jelenti, azonban az ókorban mindez eltérő képet mutatott. A büntetendő magatartások alapját ugyanis hosszú időn keresztül a társadalom morális értékítélete alakította, amely az ókori Rómában (és ugyan így az ókori Hellasban is) az erköcstelenség mocsarába süllyedt, amelyen kizárólag csak az erős szakrális jelleget hirdető és Rómában államvallássá tett katolikus hit segíthetett, egyben alapot teremtve annak jogi szabályozásához is. (Gondoljunk csak Pál apostol rómabeliekhez és a korinthosziakhoz írt leveleire.)²⁵

A római katolikus egyház tanítása szerint Ádám és Éva (az első emberpár) bűnbeesése óta az emberek hajlamosak arra, hogy különböző bűnököt köveszenek el.²⁶ Ezek a bűnforrások a mindennapi életünk részét képezik, de Jézus Krisztus által hozott áldozat, a megváltás lehetőséget teremtett arra, hogy a bűnbeesett ember az üdvösségre és a helyes útra újra rátaláljon. Van azonban a Bibliában hét főbűn, amelyek kardinális jellegűknél fogva a többitől élesen elkülönülnek.²⁷ Minden egyes bűn szabadságunkban korlátoz, szenvedünk tőlük mi magunk is, és másoknak is szenvedést okozunk vele. Tönkreteszi az életünket, más életét is megkeseríti, ezért jobb tőlük tartózkodni.

Fontos leszögezni, hogy a vallás nem a nemi vágy kielégítését tiltja, azt csupán korlátok közé kívánja szorítani. Ez a korlát nem más, mint a család védelméhez fűződő társadalmi érdek. A nemi vágy kielégítése, a szexualitás két ember között egy erőteljes köteléket, szoros kapcsolatot, úgy nevezett „szuper ragasztót” tud képezni, amelynek célja egy állandó kapcsolat, egy felvállalt elkötelezettség. Ezt a fajta kielégülést az nyomja el, ha túl gyakran és érzelmek nélkül közöszülnek az emberek.²⁸ Két test érzelmekkel való egybeforrását felváltja az érzelmek nélküli szükségletkielégítés. Az Istentől kapott, az emberben jelen levő természetes nemi vágyat, öncélú, üres, élvhajhász aktussá kicsinyíti.

ch, Matthias Jestaedt, 1925. 1–433.

25 KÁROLI Gáspár (ford.): *Szent Biblia*. Budapest, Magyar Bibliatársulat, 2010.

26 TWAINE, Mark: *The Diaries of Adam and Eve*. Hesperus Press, 2002.

27 A bűnök e szerinti osztályozását először Európában Cassian *The Institutes* című könyvében jegyezte fel. Ide sorolta a kevélységet, a kapzsiságot, a bujaságot, az irigységet, a falánkságot, a haragot és a lustaságot. Mindezek ellentéte a három isteni erény: a hit, a remény, a szeretet, és a négy sarkalatos erény, mint az igazságosság, az okosság, a mértékletesség, és a lelki erősség. In: CASSIAN, John: *The Institutes*. United Kingdom: Newman Press, 2000.

28 REISSER, Paul: *Sex and singles: Reasons to wait*. United States of America, Focus on the Family, 1993.

Önmagában e paradigma, amelyet a vallási és társadalmi intézmények sugallnak az emberben a bűntudat, a szégyen és az erkölcsi bűnelkövetés tényének megerősítését adják.²⁹ A hagyományán belül a nemi vágy kielégítésének egyetlen célja van csupán: a férfi család vonalának megőrzése és folytatása, amit a szakirodalom a patrilineális családon belüli örökösök reprodukálásának nevez. Gondoljunk csak a római házközösség/vagyonközösség tekintetében annak továbbvitelére: a civiljogban a törvényen kívüli gyermekek nem örökölhettek, a „praetor”-i szabályozás „kognát” rendje teremtett csak arra lehetőséget, hogy a „sui heredesek”, valamint az „agnát” rokonokat követően e rendben öröklési jogosultsággal bírjanak.

A vallás nézőpontjában a prostituált a házasság és a család intézménye ellen vét, ezért a korban megerősödni kezdő keresztény egyház a kicsapongásokkal szemben harcot indított. A vallási hatalomgyakorlás segédletével a prohibíció utat tört magának, így kerülhetett sor többek között annak hatására a büntetőjogi szabályozásra is.

3.2. A prostituált fogalma

Róma egyik alapítójának és egyben első királyának (Romulus) legendáját is a prostitúció jelensége övezi. Mielőtt Romulus és Remus megszületett volna, apai nagyapjuk (Mars Isten apja) Numitor és annak édestestvére Amulius megszerezték Alba Longa trónját. Numitor elsőszülött fiúként jogosult volt az uralkodásra, míg testvére kincseket, drágaköveket, ékszereket és aranyat, ezáltal vagyont, és vagyonnal járó hatalmat kapott. A vagyomból eredő hatalom segítségével rövid időn belül letaszította testvérét a trónról. Numitornak azonban volt egy lánya Rhea Silvia, akit Amulius arra kényszerített, hogy Vesta-szűz³⁰ legyen, nehogy fiúgyermeknek adjon életet, aki elveheti tőle uralkodói jogarát. A sors mégis úgy hozta, hogy Mars (a háború Istene)

29 Wu, Rose: *Woman on the Boundery: Prostitution, Contemporary and in the Bible. Feminist Theology*, 2001/28, 69–81.

30 „Vesta az ősi Rómában a már létrejött otthon, és annak központi helyén elhelyezett oltár, azaz az energiaforrást jelképező házi tűzhely védelmezőjeként a család egységét, a templomi vagy állami tűzhely oltalmazójaként pedig az egész közösség összetartozását szimbolizálta. Vesta szentélyében a szolgálatot ellátó hat tagú női papi testület tagjai patrícius származású fiatal szűzlányokból álltak, ők a Vestapapnők, akiket a pontifex maximus választott ki, s a kiválasztás után szolgálatukat az istennő templomában harminc éven át látták el. Feladatuk a tűz állandó őrzése és a birodalom üdvéért való imádkozás volt.” ANDRÁSI Dorottya: *A termékenységistennők: Tellus és Ceres, valamint Vesta szerepe a római családi és közösségi életben. Iustum Aequum Salutare*, 2012/2, 45.

Vesta templomában találkozott Rhea-val, egymásba szerettek és szerelmük gyümölcsként Silvia egy ikerpárnak (akit később Romolusnak és Remusnak neveztek el) adott életet. Mikor Amulius ezt megtudta, a lányt börtönbe vetette, szolgálója pedig az uralkodó parancsára az ikreket egy kosárba tette és levitte a Tiberis partjára, ahol sorsukra hagyta. A folyó áradásának köszönhetően – amelyet maga Tiberinus, a folyók Istene irányított – a gyermekek a Palatinus-dombon partra vetődtek, ahol egy nőtény farkas nevelte fel őket egy fügefa alatt, ahol egy harkály táplálta őket. Az állatok Mars Isten szent álltai is egyben. A farkas latinul „lupa”-t jelent, amely megegyezik azzal a fogalommal is, amelyet a rómaiak a prostituált definíálásával azonosítottak.³¹ Hogy a legenda valóban egy tápláló farkasról, és segítő állatokról szól vagy csak egyszerűen egy nőről árulkodik, aki úgy nevelte fel gyermekeit, hogy a testéből szerezte a mindennapi betevőt, nem tisztünk eldönteni, azt ítélje meg mindenki saját maga belátása szerint.

Szent Jeromos Fabiolához³² intézett levelében „Meretrix est quae multorum libidini patet”-nak nevezte a prostituáltakat, amelyet a kánonjog a „Cuius publice venalis est turpitude”-val minőséggel egészített ki. Az olyan nőt, akik a bujaságnak, mint főbűnnek átengedik magukat, és gyalázatuk mindenki által megvásárolható, prostituáltaknak nevezték. „Metier de debauché”, azaz foglalkozás, mesterség, kereset, ahol a kliens szolgáltatást vásárol.

A prostitúció és a prostituált fogalmakat a jog nyelvén egy ma már klasszikus vált értelmezés segíti. Annak kezdetleges, de a mai napig is használatos fogalmi definícióját Ulpianus római jogtudós munkásságának köszönhetjük, akinek meghatározása a „Corpus Iuris Civilis”-be, azon belül is a „Digesta”-ba bekerült. Ulpianus a 23.2.43. számú „Ulpianus libro primo ad legem Iuliam et Papiam” elnevezésű római „digesta” kommentárszövegében a prostituált fogalmát az alábbiakban jelöli meg:

„Dg. 23.2.43. pr. Palam quaestum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituuit, verum etiam si qua (ut adsolet) in taberna cauponia vel qua alia pudori suo non parcat.”³³

31 GRAF, Katrin: Findlinge – Findlinge – Kindes-Aussetzungen Aussetzungen Aussetzungen in der antiken Realität und Mythologie. Zürich: Schweizer Jugend forscht Studienwoche „Klassische Philologie“ Universität Zürich, 2006.

32 Régi, római patriciusnemzetség tagja.

33 GAUDEMET, Jean: *Corpus Iuris Civilis. Justinian's body of civil law*. Forrás: <https://droit-romain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm#2> (A letöltés ideje: 2022. 03. 29.)

A fentiek a nyilvánosság (lásd bordélyház és kocsmá), a haszonszerzés elemével operálnak, de figyelmen kívül hagyják a látenciában maradt, azaz titkos prostitúció kérdéskörét. Ez így azt a látszatot keltené, hogy a joganyagban egy joghézag keletkezik, mert azon prostituált, aki nem nyilvános helyen, hanem mondjuk titokban, otthon a lakásában folytatja ugyan ezt a tevékenységet, akkor rá a szabályozás nem volna irányadó. A „digesta” következő pontja ezt az anomáliát rögtön ki is küszöböli:

„Dg. 23.2.43.1. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet.”³⁴

A szöveghely rendelkezik a nyíltság kérdéséről, amely fogalmi értelmezését kategorikusan a mindenütt szövegrésszel egészíti ki, valamint rendelkezik arról is, hogy azon személy, aki prostituált szerepét játssza, vagy úgy viselkedik is annak tekintendő. De mit jelent ez a magatartás?

„Dg. 23.2.43.2. Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quaestum facere.” „Dg. 23.2.43.3. „Octavenus tamen rectissime ait etiam eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari.”³⁵

A normaszöveg első bekezdésében a prostituáltk a normaszövegben meghatározott viselkedési magatartását életformaként kell üznie ahhoz, hogy e jelzöt ráaggathassák; ha alkalmanként egy-két férfival összeadja magát, ez nem jelenti, hogy nyilvánosan a saját testének áruba bocsátásával keresné a kenyerét. Ad absurdum az alkalmi kapcsolatok, még, ha ellenszolgáltatást is tartalmaznak, nem feltétlenül tekinthetők prostitúciós magatartásnak. Az idézett szövegrész második bekezdése viszont pont ennek ellenkezőjét állítja: akkor is prostituáltk kell minősíteni a személyt, ha a tevékenységet pénzkereset nélkül üzi. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy Octavenus (szintén jogtudós volt) és Ulpianus nem is feltételezte annak ellenkezőjét, hogy bármelyik prostituált a szolgáltatásaiért ne kapott volna (anyagi) ellenszolgáltatást, így e magyarázat szinte esszenciális elemként van jelen a fogalmi definícióban. E definícióban tehát a nyilvános erkölcstelenség, valamint az anyagi ellenszolgáltatás, mint koherens elemek jelentek meg.

34 GAUDEMET i. m.

35 Uo.

„Dg. 23.2.43.4. *Non solum autem ea quae facit, verum ea quoque quae fecit, etsi facere desiit, lege notatur: neque enim aboletur turpitude, quae postea intermissa est.* „Dg. 23.2.43.5. *Non est ignoscendum ei, quae obtentu paupertatis turpissimam vitam egit.*”³⁶

További érdekesség, hogy szegénység ürügyén sem lehetett e tevékenységet folytatni, nem volt mentség a prostitúció gyakorlásában, ha valaki szegény körülmények között élt és ezt tekintette bevételi forrásának. A prostituált nő nem menekült az üldöztetés alól akkor sem, ha a tevékenységet abbahagyta, a normaszöveg szerint a törvény akkor is megjegyezte miből is élt. Ahogy azt tartották, az erkölcstelenséget nem szünteti meg az, hogy abbahagyták a cselekedetet, ami kiváltotta.³⁷ Ez stigmaképzés legelső bizonyítéka, a prohibíció eszköztárában.

Az erkölcstelenség kritériumához nélkülözhetetlen megemlíteni Augustus császár házassági és családjogi rendeleteit, amelynek célja az ezzel kapcsolatos morál erősítése és érvényes római házasságok köttetése, amelyből római polgár születik. Azon nőket, akik a promiszkuitásból tartják fent magukat a társadalom kirekeszti önmagából, még akkor is, ha már ezen tevékenység gyakorlásától elálltak, sőt azon nők, akik házasságtörést követnének el, e fogalommal egy tekintet alá esnek. Ez teremti meg az erkölcs és az erkölcstelenség közötti határvonalat. Minderről az „Ulpianus libro 59 ad edictum” elnevezésű és 50.16.46.1 számú „digesta” rendelkezik:

„*»Matrem familias« accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. Proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores.*”³⁸

Olyannyira erkölcstelennek ítélték a prostituált személyek magatartását, hogy becsülete és méltósága sem lehetett. Ha egy személy egy prostituáltat nyilvánosan zaklatott nem követett el bűncselekményt, ellenben az állam ebből az erkölcstelen bevételből is profitált, hiszen nem csak a bordélyházakat, hanem a prostituáltakat és a kerítőket is megadóztatta.³⁹

36 Uo.

37 PÉTER Orsolya Márta: *Scortum, lupa, meretrix: a prostitúció a klasszikus római jog forrásaiiban*. In: JAKAB Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 2004, 275–291.

38 GAUDEMET i. m.

39 PÉTER i. m. 275–291.

3.3. A „lenocinium” szabályozása

A római kori kerítés bűncselekményét nem feltétlenül a mai modern büntetőjogilag értékelt prostitúció elősegítése tényállásával szükséges azonosítanunk, mert annak elkövetési magatartása nem csak a klasszikus bordélyházak üzemeltetésére, vagy más személy harmadik személy részére való felajánlásával volt csak megvalósítható. Az úgy nevezett „lenocinium”, azaz kerítés bűncselekményhez a törvény öt elkövetési magatartást rendelt, amelynek egységes büntetése „infamia”-ban (becstelenség) és „afficio exilio”-ban (száműzetésben) volt tettenérhető.⁴⁰

Az első elkövetési magatartás:

„Dg. 48.5.2.2. Lenocinii quidem crimen lege Iulia de adulteris praescriptum est, cum sit in eum maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit, item in eum, qui in adulterio deprehensam retinuerit.”
„Dg. 48.5.41 (40). pr. Quaesitum est, an ea, quam maritus adulterii crimine se accusaturum minatus est nec quicquam egit vel iure mariti vel iure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destinavit. Paulus respondit nihil impedire, quo minus ei, quem suspectum maritus habuit, ea de qua quaeritur nubere possit.”⁴¹

Az a férfi, aki házasságtörő asszonnyal lépett házasságra elkövette a kerítés bűncselekményét. Az elkövetés alanya az az önjogú jog- és cselekvőképes férfi római polgár, akinek jogában áll érvényes római házasságot kötni, és mindezt olyan személlyel teszi, aki a törvény alapján házasságtörést követett el.

Megjegyzendő, hogy nem csak a férfi büntetőjogi felelőssége merül fel, hanem azon nőé is, aki elköveti a házasságtörés bűncselekményét. Ugyan jogi megítélésük nem egy azonos bűncselekmény elkövetése miatt merül fel, de a bűnösség vonatkozásában egészen biztos, hogy mindkét felet felelősség terheli.

Gondolatot ébreszt a szándékosság és gondatlanság elkülönítése is: szándékosság esetén egyértelmű, hogy az elkövető tudatának át kellett azt fognia, hogy az a nő, akivel házasságot szeretne kötni már – akár elegendő, hogy gyanú szintjén is, de – házasságtörést követett el. Gondatlanság esetén az elkövető tudatának át kellett fognia a bűncselekmény megvalósulását, de könnyelműen bízott abban, hogy nem derül fény a házasságtörés mivoltára, vagy nem győződött meg arról, hogy milyen nőt készül feleségül venni.

40 ZLINSZKY (1997) i. m. 120.

41 GAUDEMET i. m.

Példának okáért a „Paulus libro 19 responsorum” című 48.5.41 (40) számú „digesta”-ban kérdésként merül fel, hogy tett-e bármit, akadályozta-e bármi is a férjet azért és abban, hogy a közjog törvénye szerint a házasságtörés vádjával fenyegetett és bűnösnek ítélt nőt feleségül kérje.

A második elkövetési magatartás:

„Dg. 48.5.4. Quod et in eo dici potest, qui ab adultero vel adultera coepit: nam adversus eum, adversus quem non coepit, desinunt ei tempora cedere.”⁴²

Az a férj, aki a tetten ért házasságtörőt elengedte és feleségétől nem vált el, megvalósította a kerítés bűncselekményét. Az elkövetés alanya az a férj, aki házasságtörő nővel érvényes házasságot kötött.

Az elkövetési magatartás kétfelé bontható: egyrészt egy passzív, másrészt pedig egy aktív magatartásra. A passzív magatartás a házasságtörő nő elengedése, azaz a bűncselekményt elkövető szökése megakadályozásának elmulasztása; az aktív magatartás pedig az ilyen nővel történő házasság felbontása, amely a válás intézményében mutatkozott meg. Megjegyzendő, hogy a törvény megkövetelte azt, hogy a házasságtörés bizonyítottá váljon, azaz szükséges volt, hogy a tettenérés megvalósuljon. A bűncselekmény szándékosságot feltételez.

A harmadik elkövetési magatartás:

„Dg. 48.5.9 (8). pr. Qui domum suam, ut stuprum adulteriumve cum aliena matre familias vel cum masculo fieret...cuiuscumque sit conditionis, quasi adulter punitur.”⁴³

Az a férj, aki tűrte felesége kicsapongó életmódját; egészen pontosan, aki tudott arról, hogy saját otthonában felesége házasságtörő volt és azt tűrte, megvalósította a kerítés bűncselekményének elkövetését. A bűncselekmény alanya az a férj, aki házasságtörő nővel érvényes házasságot kötött.

A bűncselekmény elkövetési magatartása passzív, egy olyan mulasztás, amely a nem tevésben, azaz tűrésben valósul meg. Az elkövető tudatának viszont át kell fognia azt, hogy a feleség házasságtörést követett el.

A negyedik elkövetési magatartás:

42 Uo.

43 Uo.

„Dg. 48.5.9 (8) [...] sciens praebuerit vel quaestum ex adulterio uxoris suae fecerit: cuiuscumque sit condicionis, quasi adulter punitur.”⁴⁴

Az a férj, aki ellenszolgáltatás fejében egy szabad nő és más személy között tiltott nemi viszonyt kíván létrehozni, elkövette a kerítés bűncselekményét. A bűncselekmény elkövetésének alanya az a férj, aki más személyt (speciálisan egy szabad jogú nőt) és egy harmadik felet (itt a törvény nem tesz kikötést, hogy római polgárt, idegent vagy más személyt) nemi viszony létrehozására összehoz.

Az elkövetési magatartás a tiltott nemi viszony két vagy több személy közötti létrehozásában nyilvánul meg. Érdemes itt szót ejteni a bűncselekmény előkészületéről vagy annak kísérletéről is. Álláspontom szerint kísérlet megvalósul, ha az elkövető a személyek között a nemi viszony létesítését le-szervezi, azért anyagi ellenszolgáltatást kap, de materiális eredmény nem jön létre, azért a felek között a tiltott nemi viszony nem valósul meg. Előkészület esetén pedig felelősségre vonható az elkövető, amennyiben megteremti annak lehetőségét, hogy a felek között a tiltott nemi aktus végbe mehessen, és ezért anyagi ellenszolgáltatást kapott. Megjegyzendő ugyan, hogy a kísérlet és az előkészület az antik római büntetőjogban (közjogban) nem feltétlen egyezett meg – illetve nem feltétlen létezett olyan formában –, mint ahogy azt ma a modern büntetőjogban, a bűncselekmény megvalósulásának fogalmi elemeiként használjuk.

A tényállás és az elkövetési magatartás különlegessége, hogy szemben az első három esetben közölt elkövetési magatartásokkal, a bűncselekmény célzatos jellege folytán csak egyenes szándékkal követhető el. A célzat az anyagi ellenszolgáltatás megszerzése. Jól látható, hogy a római jog nem csak a prostituált fogalmához társítja az anyagi ellenszolgáltatás megszerzését, hanem azt más bűncselekmény elkövetésének egyik szükséges elemeként is kezeli. Ezesetben nem a prostituált személy volt büntetendő, hanem maga a kerítő személye. A prohibíció nem csak a prostituáltat, hanem ezesetben annak kerítőjét is büntetni rendelte.

Az ötödik elkövetési magatartás:

„Dg. 48.5.10 (9) 2. Sed et si in domum aliquam soliti fuerint convenire ad tractandum de adulterio, etsi eo loci nihil fuerit admissum, verum tamen videtur is domum suam, ut stuprum adulteriumve committeretur, praebuisse, quia sine colloquio illo adulterium non committeretur.”⁴⁵

44 Uo.

45 Uo.

Az a férj, aki tudatosan gondoskodott arról, hogy felesége más férfival házasságot törjön, és abból hasznot húzott, megvalósította a kerítés bűncselekményét. A bűncselekmény elkövetésének alanya az a férj, aki más házasságban élő férfi számára feleségét házasságtörésre biztosította.

Az elkövetési magatartás, valamint kísérlet és előkészület annyiban tér el, hogy nem szabad nő és más polgár között kellett, hogy az aktus végbe menjen, hanem a férfi saját feleségét, egy olyan másik férfinak ajánlotta fel, akivel így a házasságtörést megvalósítani tudta.

Az elkövetés helyszíne a magatartás tekintetében jut szerephez: klaszikusan bordélyban, lakásban vagy egyéb helyen is megvalósulhatott az elkövetési magatartás. Az idézett normahely például a saját házában történő tiltott nemi kapcsolat elősegítése, valamint annak rendelkezésre bocsátása mellett kiemeli az előkészületi magatartást is, miszerint ha egy olyan házában gyülekeztek, ahol nem is történt semmi, de annak berendezése a tiltott nemi aktus megvalósítására alkalmas volt, megvalósították a bűncselekmény befejezett vagy előkészületi jellegét. Célzatos bűncselekmény lévén a tudatosság, mint egyenes szándék, valamint az anyagi haszonszerzés a normasértés megvalósításának szintén szükségszerű eleme.

A római jogban a kerítés bűncselekmény törvényi tényállásának megalakítása jóval túlmutat a mai modern értelemben vett kerítés vagy prostitúció elősegítése bűncselekmények megvalósulásán. Más a bűncselekmény alanya, mondhatjuk, hogy a férj vonatkozásában speciális, így bárki azt nem követhette el. Érdekesség és egyben a tiltási modellre jellemzően nem csak a prostituált került a közjogi üldöztetés célpontjába, hanem azon római polgár is, aki mindehhez asszisztált, illetve a szükséges intézkedéseket nem tette meg, vagy ebből anyagi haszonszerzést remélt és szerzett. A büntetés mindkét félnél, akár házasságtörő nő, akár érvényes római házasságban élő római férfi volt, becstelenség és száműzetés volt, amely az egyik legsúlyosabb státuszváltozás a római jogban.

4. Összegzés

Vitathatatlan tény, hogy a prostitúció társadalmi jelensége nem maradhat szabályozás nélkül, azonban az egyelőre szinte megoldhatatlannak tűnő feladatként jelentkezik. A római jogban „crimen”-ként kezelt prostitúció, valamint annak erősen vallásorientált prohibíciója nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, vélhetőleg az a jövőben sem lenne arra képes, mint ahogy arra számos példát európai, ázsiai és atlanti államban is láthattunk.

A választott témában a prostitúció jelenségének antik történeti és jogi megközelítésével viszont a jogtudomány újabb kis szelettel bővült, amelyből, ha nem is reprezentatív módon, de következtetések levonhatók. A fentiekből adódóan a megfogalmazott hipotézisemet sikerült alátámasztanom. A közel kétezer éves anyagok és elmúlt évezredek továbbra sem tudtak túllépni a prostitúcióhoz fűződő erkölcstelenség, valamint annak családroboló mi-voltán, amely újabb stigmatizációhoz vezet, és inkább mélyíti az így is távoli szakadékot a marginalizált csoportok, valamint a társadalom között. A világ globalizálódik és fejlődik, ahol a kirekesztés helyett megoldásokat sürgető és valóban a helyzetet kezelni képes stratégia-alkotásra és jelenség-kezelésre van szükség. Ehhez kell a jogász, az orvos, a rendőr és a szociológus együttes fellépése, valamint az az állami akarat, amely ennek támogatására és felkarolására képes.

A globalizált világkép ellenére a római állam már több ezer éve felismerte azon potenciált, hogy az államháztartást a prostitúcióból befolyt és beszedett adók tekintetében növelni lehetséges; mindemellett olyan büntetőjogi szabályozást teremtett, amely támogatta és megvédte a római birodalom alappilléret a házasság és a család szimbólumát, ebből adódóan biztosította a házközösség/vagyonközösség római fennmaradását. A büntetést kiterjesztette a kerítőre, a prostituált büntetőjogi üldözése pedig csak akkor valósult meg, ha az valóban kimerítette az egyes „crimen”-ek vagy „delictum”-ok tényállásait. Más kérdés, hogy egy olyan társadalomban, amely egyébként is patriarchális elemeket hordoz magában és a jogok gyakorlása leginkább a férfiakat illették meg (lásd például a nők helyzetét, akik életük végéig gyámság alatt álltak; vagy jogukat csak korlátozottan gyakorolhatták), mit remélünk a státusz legalján levő prostitúcióból megélő nők helyzetével kapcsolatban. A büntetőjogi üldöztetés vonatkozásában viszont kijelenthető, hogy a fenti bűncselekmények elkövetése az egyik legsúlyosabb szankcióval volt sújtandó, amely a státuszvesztés mellett (becstelenség) száműzetéssel is járt. A kor szellemiségére tekintettel annak jogi szabályozása megfelelt azon társadalmi elvárásoknak, amelyeket a római közösség a közösség tagjaival szemben kötelező érvennyel a szabályzóknak meghatározott módon, akár „delictum”-ként, akár „crimen”-ként megfogalmazott.